

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Діяльність соціального педагога – це зона довіри між людьми, різних за віком, шлях до взаєморозуміння, спілкування. Він має володіти навичками впливу не лише на самого клієнта, а й на його оточення, групове спілкування, на ситуацію в соціумі. У сім'ї, сімейно-сусідських та сільських спільнотах, на вулиці та підприємстві, у загальноосвітній та професійній школі, у лікарні, притулку, дитячому будинку або інтернаті для старих людей, у тюрмі соціальний педагог впливає на формування гуманних, моральних та психологічно комфортних міжособистісних відносин у соціумі.

Що стосується загальної характеристики соціального педагога як професіонала у соціальній сфері, то його якості виокремлені у працях І. Зверєвої, А. Капської, О. Кузьменка, Л. Міщик. Серед науковців, які займаються проблемою підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності, акцентуючи увагу на її комунікативному аспекті, слід назвати В. Бочарову, Б. Вульфова, Н. Заверико, І. Зверєву, А. Капську, Л. Коваль, Г. Лактіонову, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Іванченко, В. Поліщук, Ю. Поліщука, В. Радула, С. Харченка та ін. Тому переконані, що формування в навчально-виховному процесі ВНЗ ціннісного ставлення майбутніх соціальних педагогів до комунікативного компонента освіти є однією з умов і засобів становлення комунікативно-ціннісної свідомості майбутнього фахівця.

Комунікативний аспект педагогічної освіти відображає парадигму проблем комунікації у професійній діяльності соціального педагога – проблем транслювання інформації; якості мови й мовлення; встановлення відносин з людьми в різних умовах їх життєдіяльності з метою надання їм соціальної допомоги; етики й деонтології педагогічної комунікативної діяльності. На наш погляд, процес оволодіння майбутніми соціальними педагогами комунікативними знаннями має бути організований як формування досвіду відкриття й суб'єктивізації цінностей комунікативного знання, відображених у змісті конкретної науки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування у студентів ціннісного ставлення до комунікативного компонента освіти.

Проблемою визначення категорії ціннісного ставлення особистості у філософії займалися О. Дробницький, М. Каган, А. Розін, В. Тугарінов; у психології – Б. Братусь, Б. Додонов, Г. Залеський, Г. Карпова, О. Леонтєв; у педагогіці – Т. Бондарук, З. Васильєва, Т. Мальковська, Н. Щуркова. Проте проблема змісту, механізму формування ціннісного ставлення майбутніх соціальних педагогів до комунікативного компонента професійної педагогічної освіти потребує свого вивчення.

Метою статті є обґрунтування змісту й механізмів формування ціннісного ставлення майбутніх соціальних педагогів до комунікативного компонента освіти.

Відомо, що зміст і цінності не передаються як фактичне знання. Вони виявляються і привласнюються особистістю лише в процесі вибору, переживання, оцінювання. Як стверджував В. Франкл, цінностей не можна “навчити”, їх потрібно “прожити” [19]. Вони мають “народитися” у досвіді особистості.

Нам імпонує думка Б. Цоцонави, який відзначає: “Цінність сама по собі як властивість або ознака речі не існує. Вона існує як та риса або особливість, яку виявляє людина у речах і яка до виявлення нереальна. Цінність стає очевидною лише після того, як вона виявлена. Цінність завжди передбачає факт оцінювання. Без оцінювання немає і не може бути цінності” [14, с. 87].

Важливе, на наш погляд, питання порушив А. Розін: “Якщо процес відображення суб’єктом тієї чи іншої цінності називається оцінкою, то як називається результат цього процесу? У теорії пізнання аналогічні явища позначаються терміном “знання”. У теорії цінностей вони ніяк не позначаються й фактично не досліджуються” [14, с.90].

Для нас було важливим відповісти на поставлене науковцем запитання з позицій концепції особистісно орієнтованої освіти: та суб’єктивна реальність, що стає надбанням суб’єкта у процесі оцінювання – це особистісний досвід – досвід відкриття для себе об’єктивної цінності й переведення її у суб’єктивну.

Ціннісне ставлення як об’єкт формування обраний нами не випадково, бо саме в ньому виявляється єдність знань, уявлень, переконань, емоцій, ціннісних орієнтацій і дій людини, що забезпечується рефлексією особистісного досвіду, який здобувається у пізнавально-оцінній діяльності. На думку Г. Залеського [5], В. М’ясищева [10; 11], К. Платонова [13], саме ставлення як елемент свідомості особистості є одним з основних для вивчення структур свідомості й поведінки людини. Б. Ананьєв відзначав, що індивідуальна система суб’єктивно-оцінних, свідомо-вибіркових ставлень людини до дійсності є ядром особистості: через особливості цих ставлень особистість виявляється й формується [1].

Крім того, категорія ставлення дає змогу об’єднати у систему ряд компонентів структури особистості, що визначають переживання й поведінку людини. Так, у концепції В. М’ясищева [10] потреба розглядається як ставлення до об’єкта, що володіє певними властивостями. Інтерес – це вибіркове ставлення особистості до об’єкта через його особистісне значення й емоційну привабливість. Емоції – психологічний механізм переживання відношення. Установка визначається як ставлення, що має цільовий характер і виражає готовність до цілеспрямованої діяльності.

Досліджуючи ставлення в ряді інших явищ психіки, І. Павлов відніс усі ставлення людини до другої сигнальної системи, тому що вони реалізуються у системах вищих, винятково людських процесів, хоча й спира-

ються на безумовні, інстинктивні тенденції. А вищі ставлення нерозривно пов'язані зі свідомим мисленням й розумною волею людини. Сила і міцність цих ставлень визначаються психосоціальною значущістю об'єкта й емоційним характером ставлення людини до нього. Тобто, через ставлення виявляється суб'єктивний, внутрішній, індивідуально-вибірковий зв'язок особистості з дійсністю.

У концепції динамічної функціональної структури особистості, розробленої К. Платоновим, виділено чотири підструктури особистісних рис залежно від ряду критеріїв [13]. Виходячи зі співвідношення біологічного й соціального (вродженого і придбаного, процесуального й змістовного), К. Платонов зараховує ставлення людини до першої підструктури, “найбільш істотної для особистості в цілому”. Сюди входять соціально зумовлені змістовні риси особистості – спрямованість (у її різноманітних формах), ставлення, моральні якості. Але ставлення, як підкреслює автор, правильніше розглядати не як властивість особистості, а як атрибут свідомості. У трьох інших підгрупах представленість уроджених, біологічних, процесуальних властивостей підсилюється. З погляду внутрішньої близькості рис особистості, науковці (Б. Ананьєв, А. Ковальов, В. Мерлін) погоджуються з К. Платоновим, ставлячи ставлення в один ряд зі спрямованістю людини й моральними якостями. Ще одним критерієм, за яким автор відносить перелічені риси особистості в одну підгрупу, є провідний вид формування цих рис. Усі вони, включаючи ставлення, формуються шляхом виховання, тоді як досвід та його складові формуються шляхом навчання, особливості психічних процесів – шляхом вправ, а біопсихічні властивості – шляхом тренування.

Зіставляючи знання, ставлення й переконання особистості як елементи світогляду, Г. Залеський [5] відзначає, що знання принципово відрізняються за способом утворення й функціонування від ставлення та сформованих на його основі переконань. Знання виступають засобом розпізнавання, виділення об'єктів й оперування ними у розумовому плані, а також виконують пізнавальну функцію. Ставлення (так само як і переконання) особистості являє собою єдність об'єктивного й суб'єктивного. З його допомогою реалізується зв'язок засвоєваних знань з особистою зацікавленістю у процесі їх набуття. Функціонування прийомів оцінювання, актів цілепокладання й вибору передбачуваних дій є невід'ємною умовою і критерієм формування ставлення особистості. У свою чергу, ставлення виступає критерієм під час вибору провідних мотивів [5, с. 32–40].

Науковці по-різному визначають характер зв'язку між ставленням людини і її поведінкою. Так, І. Лернер [9], Г. Школьник [20] вважають, що ставлення, що не реалізується в поведінці, все ж таки можна вважати сформованим, оскільки “далеко не всякий продукт” індивідуальної свідомості реалізується в поведінці. Автори пояснюють це тим фактом, що поведінка людини набагато ширша, багатша, складніша за індивідуальну свідомість. Інша думка висловлена у працях Г. Залеського [5], О. Леонтєва [8],

С. Рубінштейна [16], де підкреслюється наявність тісного і навіть однозначного зв'язку між сформованим ставленням особистості й поведінкою.

Підсумовуючи різноманітні погляди науковців щодо феномену ставлення особистості, можна зробити висновок, що ставлення є соціально зумовленою змістовною структурою свідомості особистості, що формується шляхом виховання. Ставлення не має вроджених задатків, а відображає індивідуально переломлену групову суспільну свідомість. Ставлення має вибіркового характеру, зумовлений особливостями індивідуального розвитку особистості. Воно не лише більш-менш усвідомлене й різне за рівнем активності й динамічності, у ньому виявляється досягнута особистістю єдність емоції, оцінки, думки й дії.

Ціннісне ставлення, будучи різновидом ставлення як найбільш загальної функції свідомості, характеризується відображенням у свідомості особистості позитивної значущості того чи іншого об'єкта (В. Тугарінов).

Ціннісне ставлення визначається науковцями по-різному: як етап розвитку ціннісних орієнтацій (Т. Бондарук, А. Кир'якова), особистісне утворення (М. Казакіна), ставлення особистості до цінності (Л. Магаматова), позиція щодо світу (Н. Щуркова), аспект особистісної спрямованості (З. Васильєва, Т. Мальковська). В. Давидов і Л. Рувинський відзначають, що для функціонування ставлення як ціннісного необхідне для того, щоб об'єкт, на який спрямоване ставлення, мав об'єктивну суспільну цінність й суб'єктивну значущість для особистості.

Методологічну основу дослідження сутності, структури й механізму формування ціннісного ставлення особистості становлять ідеї Г. Залеського [5], О. Леонт'єва [8], В. М'ясищева [10; 11]. Так, В. М'ясищев [10] ставить свідоме (ціннісне) ставлення в основу розвитку багатьох якостей особистості, тому що саме у ставленні виявляється здатність людини адекватно відображати дійсність в її основних рисах, її можливість обирати засоби впливу на навколишню дійсність і здатність погоджувати свої дії з узагальненим змістом привласненого досвіду.

О. Леонт'єв [8] відзначав, що у своєму генезисі ціннісні ставлення являють собою значеннєве переломлення соціального досвіду індивіда, його реальних відносин з навколишньою дійсністю, зумовлених об'єктивно-історичними умовами життя. Будучи ціннісним еталоном життєдіяльності людини, ціннісні ставлення виконують роль внутрішніх механізмів регуляції поведінки, спрямовують і коректують процес цілепокладання. Внутрішня структура ціннісних ставлень є двокомпонентною, включаючи в себе: власне ціннісну, змістовну сторону – ціннісні еталони як основа орієнтації поведінки; динамічну, активаційну сторону – форми, ступінь і галузь активності суб'єкта, опосередковану цими еталонами [4, с. 67].

У працях Г. Залеського також підкреслюється наявність двох аспектів ціннісного ставлення суб'єкта – змістовного й процесуального. Вчений аналізує це утворення у структурі свідомості особистості з позицій ціннісно-діяльничої концепції [5].

Враховуючи специфіку комунікативних знань, запропоновану А. Донцовим [4] і Г. Залеським [5], узагальнена структура ціннісного ставлення може бути конкретизована щодо предмета нашого дослідження. Ми вважаємо, що зміст ціннісного ставлення до комунікативного компонента професійної педагогічної освіти має бути представлений самим об'єктом, на який спрямоване ставлення, а саме: це система комунікативних знань й відображені в ній гуманістичні цінності, моральні орієнтири, історико-педагогічний, риторичний досвід попередніх поколінь, уявлення про ідеал комунікативної особистості соціального педагога як представника інтелігенції, людину, діяльність якої спрямована на аналіз соціальних структур, рівнів і форм життєдіяльності людини у різних мікросоціумах, уміння організувати роботу з групами, різними за статтю, віком, релігійними та етнічними особливостями, з окремими особами, котрі потребують соціального захисту і підтримки.

Ціннісно-смісловий зміст системи комунікативних знань передбачає виділення основних цінностей, норм та еталонів, що мають стати об'єктом ціннісного ставлення студентів у процесі їх засвоєння. Це, насамперед, глобальні соціальні цінності – патріотизм, виконання громадянських і професійних обов'язків; професійна, комунікативна культура особистості; ідеали самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації особистості; усвідомлення змістовно-значеннєвої багатогранності навколишньої реальності, толерантність щодо іншої культури, іншої думки; гармонія суб'єкт-суб'єктних відносин; наукова організація діяльності педагога, вивчення передового комунікативного досвіду, володіння засобами оволодіння й передачі інформації; відповідальність особистості за прийняті рішення й вчинки та ін.

Процесуальний (динамічний – у А. Донцова, процесуальний – у Г. Залеського) аспект ціннісного ставлення до комунікативного компонента освіти має виражатися у творчому, ціннісно-смісловому підходах до оволодіння системою комунікативних знань, формування комунікативного досвіду, здійсненні студентами комунікативного аналізу професійних дій та їх наслідків. Оскільки мова йде про вияви внутрішньої, суб'єктивної позиції особистості – переконань, поглядів, цінностей, ідеалів, орієнтацій – ціннісне ставлення не може функціонувати на рівні знань і фактів. Процесуальний аспект ціннісного ставлення студентів до комунікативного компонента освіти має бути представлений досвідом ціннісно-значеннєвого оволодіння системою комунікативних знань і формуванням комунікативного досвіду, уміннями здійснювати комунікативний аналіз явищ об'єктивної й суб'єктивної реальності. Зазначені види особистісного досвіду є поліструктурними, оскільки поєднують значну кількість компонентів особистісного досвіду, виділених Е. Бондаревською [2], А. Зеленцовою [7], Л. Разбегаєвою [14], В. Серіковим [18]:

- досвід орієнтованої діяльності (аналіз, критичне оцінювання цінності);
- досвід самостійного, творчого оволодіння системою комунікативних знань – постановка цілей пізнавальної діяльності, пошук засобів досягнення поставлених цілей, самокоректування;

- досвід рефлексивної діяльності – рефлексія образу “Я” у процесі оволодіння системою комунікативних знань, аналіз змін у власній системі цінностей, самооцінці, професійному й особистісному розвитку;
- досвід активізації комунікативних знань під час оцінювання соціальних, професійних, комунікативних, етичних та інших аспектів діяльності соціального педагога;
- досвід ведення дискусії, аргументації власної точки зору з опорою на гуманістичні цінності, еталони;
- культурологічний досвід – засвоєння цінностей і традицій культури педагогічної праці.

Ідея щодо необхідності включення цих елементів особистісного досвіду у зміст вищої педагогічної освіти будь-якої професійної спрямованості для нас є вагомою. Реалізуючи ідеї особистісного підходу в освіті, вважаємо, що засвоєння зазначених видів особистісного досвіду має бути метою і змістом системи комунікативних знань.

Аналіз матеріалів досліджень з проблеми формування ціннісного ставлення особистості у рамках концепції особистісно орієнтованої освіти, дав змогу розробити модель механізму формування ціннісного ставлення майбутніх соціальних педагогів до комунікативного компонента професійної освіти у вигляді послідовності взаємозумовлених етапів:

I. “Зустріч” з об’єктивною цінністю комунікативного знання. Ми навмисно акцентуємо саме на “зустрічі” суб’єктивного світу студента (його уявлень, поглядів, орієнтацій, цінностей, досвіду) з об’єктивними цінностями, відображеними у змісті системи комунікативних знань, оскільки більшість (68%) студентів відзначають, що вивчення різних аспектів спілкування у ВНЗ в основному полягає у вивченні фактичного матеріалу на рівні понять і знань. Проте, обираючи собі професію, людина починає усвідомлювати свою відносну самостійність і відповідальність за подальший професійний і особистісний розвиток. На цьому етапі вона “вимагає” від педагога і сама шукає обґрунтування вагомості пропонованих знань, цінностей, досвіду крізь призму їх професійної “придатності” й відповідності власним цілям, інтересам.

II. Аналіз засвоюваного знання (досвіду, цінності). На цьому етапі відбувається вивчення змісту системи комунікативних знань або досвіду, побудови професійного спілкування і взаємодії з людьми в різних умовах їх життєдіяльності з метою надання їм соціальної допомоги, з’ясовується міра (рівень) їх значущості залежно від сформованої системи переваг особистості, намічених життєвих перспектив. Суб’єкт зіставляє “вихідні” знання (досвід, цінності) з “новими”, можливості їх співіснування. Зіставлення “новації” із власним досвідом – процес суперечливий і неоднозначний, своєрідна дискусія, діалог (переважно внутрішній), у результаті якого формується емоційне ставлення до пропонованих знань і первинне їх прийняття або відкидання. Теорія когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер) – психологічна концепція, що пояснює внутрішні механізми вибіркового ставлення особистості до інформації, ідей, цінностей, що сприймаються

(процеси мотивування поведінки індивіда). Що стосується цієї теорії, то основним прагненням людини, яка сприймає “нову інформацію”, є прагнення до погодженості, несуперечності з “вихідною інформацією” (уявленнями, переконаннями, оцінками). У випадку “незгоди” виникає “когнітивний дисонанс”, який спонукає людину до його подолання. Прагнучи редукувати дисонанс, суб’єкт або змінює, переоцінює “вихідну інформацію” (процес найбільш складний), або змінює власну поведінку [12, с. 242]. Таким чином, задіюється механізм ціннісно орієнтовної діяльності.

III. Етап ціннісно орієнтовної діяльності. Хоча ставлення кожної людини до цінності того чи іншого знання має індивідуальний характер, проте прийоми ціннісно орієнтовної діяльності, що становлять раціональний, когнітивно-оцінний компоненти ставлення, здійснюються (на думку Г. Залеського [5], А. Здравомислова [6]) кожним суб’єктом у процесі формування власного ставлення. Отже, обов’язковим етапом формування у студентів ціннісного ставлення до системи комунікативних знань є використання раціональних прийомів орієнтованої діяльності. До них відносимо прийоми фактичного й оцінного аналізу ситуацій і явищ, прийоми актуалізації особистісних цінностей, цілепокладання, прийом співвіднесення цілей і засобів їх досягнення та ін.

Вважаємо за необхідне уточнити, що запропонована модель механізму формування ціннісного ставлення не бере до уваги емпіричний тип орієнтування (коли основою оцінювання й формування відношень слугують виключно життєві уявлення, інтуїтивна емоційна реакція). Цей вид “стихійного” орієнтування відображає цінності “у кривому дзеркалі”, тому що оцінювання відбувається без урахування їх об’єктивної соціальної значущості, потенціалу для професійного й особистісного розвитку, відповідності цілям формування комунікативної особистості педагога.

Використовуючи термінологію Г. Залеського [5], розглядаємо прийоми світоглядного орієнтування як процесу співвіднесення цінності із суспільно й особистісно-значущими цілями й ідеалами. Так, метою фактичного аналізу є виявлення сутності й специфіки комунікативних знань, їх змісту, міжпредметних зв’язків, способів пізнання. За допомогою прийому оцінного аналізу суб’єкт з’ясовує значущість комунікативного компонента освіти, його відповідність поставленим цілям особистісного й професійного розвитку, перспективи подальшого застосування з метою вирішення професійних комунікативних проблем у процесі взаємодії з різними соціальними групами громадян, що відрізняються поведінкою, вчинками та соціальними орієнтирами, зумовленими віком та соціальним статусом (молодь, люди середнього віку, старі люди, інваліди). Прийом актуалізації особистісних цінностей – логічне доповнення здійснення фактичного й оцінного аналізу, тому що оцінюючи комунікативне знання як об’єктивно й суб’єктивно значуще, людина неминуче рефлексує власну сформовану систему цінностей, щоб визначити, чи не вступає наявна система цінностей у суперечність із цінностями, які здобуваються. У результаті цього “внутрішнього” діалогу відбувається коректування сформованої системи ідеалів,

цінностей, переваг змістом соціальних цінностей і норм. За допомогою ціннісно орієнтовної діяльності як “свідомого, оцінного вибору особистість вибудовує ієрархію змістів і цінностей”, що виконують проектувальну функцію у життєдіяльності особистості, визначають перевагу тих чи інших цілей, сфер інтересу, ліній поведінки. Таким чином, у студента формується системне, багатопланове уявлення про сутність, ціннісно-значеннєвий зміст, значущість комунікативного компонента професійної освіти, забезпечуючи тим самим сприятливі передумови для оволодіння цими знаннями.

Прихильники розгляду ціннісних ставлень особистості як феномену внутрішнього, психологічного плану вважають, що цей етап завершує процес формування ціннісного ставлення, якщо студент усвідомив, оцінив значущість комунікативного компонента професійної освіти й прийняв його цінності, зміст і норми як суб’єктивно значущі. Але ми виходимо з позиції ціннісно-діяльнісної концепції, вважаючи, що описані етапи сприяють формуванню змістовної сторони ціннісного ставлення, тоді як наступні етапи забезпечують активізацію ціннісного ставлення особистості, його перехід у зовнішній, діяльнісний план, де воно реально існує й підкріплюється в процесі реалізації.

IV. Етап цілепокладання. На цьому етапі суб’єкт ставить за мету оволодіння комунікативними знаннями, культурно-історичним, комунікативним досвідом, засвоєння досвіду здійснення комунікативного аналізу об’єктивної й суб’єктивної реальності. При цьому студент, як правило, визначає сфери особливої уваги, інтересу. Найчастіше ці сфери зумовлені професійним використанням комунікативних знань, досвіду, перспективами його застосування для вирішення професійних проблем.

V. Діяльнісно-перетворювальний етап розвитку ціннісного ставлення містить у собі діяльність студента із самостійного, творчого засвоєння комунікативних знань – пошук засобів досягнення поставлених цілей, використання різних джерел інформації тощо.

Провідними видами діяльності студентів у процесі формування ціннісного ставлення до комунікативного компонента професійної освіти є різноманітна комунікативна й рефлексивна діяльність, що об’єднує всі етапи розглянутого процесу. За допомогою повсякденних, різноманітних, професійних комунікацій забезпечується актуалізація ціннісного потенціалу комунікативних знань, взаємозбагачення особистісного досвіду суб’єктів діалогу, обговорення різних ціннісно-значеннєвих позицій. Рефлексія образу “Я”, аналіз досягнень у сфері самовдосконалення й самоосвіти, що стали можливими завдяки оволодінню комунікативними знаннями, спонукують студента ставити нові завдання у процесі здобуття комунікативного досвіду.

Висновки. Підбиваючи підсумок, визначаємо ціннісне ставлення до комунікативного компонента професійної освіти як компонента ціннісно-значеннєвої сфери свідомості особистості, що позитивно відображає систему цінностей комунікативного знання і визначає цілеспрямовану діяль-

ність студентів щодо засвоєння змісту комунікативних знань. Ціннісне ставлення до комунікативного компонента вищої педагогічної освіти передбачає ціннісне ставлення до необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості майбутнього соціального педагога (своїх переваг і недоліків), усвідомлення норм і правил комунікативної взаємодії, дотримання оптимальних відносин у системі “людина-людина”, орієнтацію на цілісне сприйняття особистості, здійснення комунікативної експертизи власних дій і прийнятих рішень.

Література

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
2. Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е.В. Бондаревская // Целостный учебно-воспитательный процесс : материалы методологического семинара памяти проф. В.С. Ильина. – Волгоград : Перемена, 2001. – Вып. 5. – С. 31–47.
3. Давыдов В.В. О понятии личности в современной психологии / В.В. Давыдов // Психологический журнал. – Т. 9. – № 11.
4. Донцов А.И. О ценностных отношениях личности / А.И. Донцов // Сов. педагогика. – 1974. – № 5. – С. 67.
5. Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности / Г.Е. Залесский. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
6. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М., 1986. – 306 с.
7. Зеленцова А.В. Личностный опыт в структуре содержания образования (теоретический аспект) : автореф. ... дис. канд. пед. наук / А.В. Зеленцова. – Волгоград, 1996. – 19 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1980. – 382 с.
9. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М. : Просвещение, 1981. – 246 с.
10. Мясищев В.Н. Личность и отношения человека. Психология отношений / В.Н. Мясищев. – М. ; Воронеж, 1995. – 186 с.
11. Мясищев В.Н. Психология отношений : избр. психол. тр. / В.Н. Мясищев. – М. : Институт практической психологии, 1995. – 335 с.
12. Основы психологии : підручник / [за ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця]. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 1997. – 632 с.
13. Платонов К.К. Структура развития личности / К.К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.
14. Разбегаева Л.П. Теория и практика гуманитарного образования: ценностно-коммуникативный подход : автореф. дис. ... докт. пед. наук / Л.П. Разбегаева. – Волгоград, 2001. – 45 с.
15. Розин Я.А. К вопросу о природе ценностных явлений / Я.А. Розин // Философские науки. – 1989. – № 6. – С. 89–93.
16. Рубинштейн С.Л. Основы психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.
17. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 423 с.
18. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.

19. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша, Е.В. Эйдмана. – М. : Прогресс, 1990 – 368 с.

20. Школьник Г.И. Особенности процесса формирования убеждений / Г.И. Школьник // Советская педагогика. – 1983. – № 12.

ВОРОНИНА Ю.А.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕГОЇЗМУ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Проблема морального виховання дітей, зокрема дітей старшого шкільного віку, завжди була в центрі уваги освітян, адже воно відіграє чи не найважливішу роль у складному процесі формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості. Саме моральне виховання має на меті формування стійких моральних якостей, почуттів, навичок і звичок поведінки на базі засвоєння норм і принципів моралі, загальнолюдських цінностей. Не випадково ця проблема висвітлювалась у працях видатних філософів, мислителів, педагогів різних країн та епох, таких як М. Бердяєв, П. Блонський, Г. Гегель, О. Духнович, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Я.-А. Коменський, Г. Сковорода, Й.-Г. Песталоцці, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші.

Мораль – не є чимось усталеним і непорушним. Це динамічна система, яка протягом століть змінювалась, розширювалась та поповнювалась, збагачуючись новими критеріями, новим досвідом. Кожна історична доба формує певні світоглядні орієнтири та уявлення про природу і світ, місце, роль і сутність людини в ньому, її ставлення до самої себе та оточуючих. На сучасному етапі складний перехідний стан суспільства, нестабільність економіки, політичне становище, проблеми ринкових відносин порушують соціальні зв'язки та моральні засади, що призводить до збільшення егоїстичних проявів у молоді, до переважаючого матеріальних цінностей над духовними, руйнує внутрішній світ особистості, сприяє зростанню агресії та байдужості до навколишнього світу. В той час, коли людство в технічному розвитку прямувало вперед семимильними кроками, збільшувався розрив між розвитком зовнішнім, тобто науково-технічним прогресом, та внутрішнім, моральним розвитком людини. Ці проблеми стосуються не лише дорослих людей з усталеною точкою зору, а й дітей і молоді, які мають навчитися жити в суспільстві. Тому на перший план сьогоденної теорії та практики морального виховання виходить оновлення і відродження процесу виховання, наповнення його новими потребами моральної поведінки, моральних норм навіть у таких складних умовах. Сьогодні у школі переважають особистісно орієнтовані технології, які майже не передбачають застосування колективних форм навчання. Особистісно орієнтоване навчання, на наш погляд, сприяє розкриттю творчого потенціалу дитини, веде до істотної гуманізації освіти і великою мірою забезпечує створення ситуа-